

УДК 343.213.5+343.31
DOI 10.32782/cuj-2024-3-17

Письменський Євген Олександрович

доктор юридичних наук, професор,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7761-7103

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОМІЖНИЙ АНАЛІЗ ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ¹

У статті розглядаються питання формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах дії правового режиму воєнного стану. З метою з'ясування поточного стану розвитку цієї політики, виявлення її переваг і недоліків тощо, організовано і поетапно проведено експертне опитування – вискокваліфікованих у царині кримінального права та кримінології фахівців (експертів, які спеціалізуються на вивчення кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану), а так само представників Верховного Суду (суддів і профільних працівників апарату). На першому етапі проінтерв'ювано першу категорію правників (доктринальні експерти), і одержані результати після опрацювання та узагальнення відбиті у представленій статті. Цьому передувало теоретичне обґрунтування дослідження, розроблення методики його проведення та формування кола експертів, вивчення їхніх позицій з приводу розглядової проблеми.

Дані інтерв'ювання доктринальних експертів дали змогу верифікувати поставлені гіпотези (описову, конструктивну і пояснювальну), установивши, які з них підтвердилися, а які не знайшли свого підтвердження. Фіксувалися також ті експертні позиції, що не охоплювалися висунутими гіпотезами.

У підсумку вдалося встановити, які позитивні та негативні характеристики, з позицій доктринальних експертів, має кримінально-правова політика України, розвиваючись під впливом факторів воєнного характеру; чинники, що за таких умов, негативно впливають на формування та реалізацію кримінально-правової політики (гальмують її розвиток); заходи, які в перспективі здатні поліпшити ситуацію у відповідній сфері.

Проведення експертного інтерв'ювання на цьому етапі дало змогу перевірити попередньо висунуті гіпотези щодо формування та реалізації кримінально-правової політики, співставити їх з позиціями інших фахівців-дослідників у галузі кримінального права та кримінології з числа тих, що вивчають відповідну проблематику, а також створити основу для проведення наступного етапу дослідження.

Ключові слова: кримінально-правова політика, режим воєнного стану, експертна оцінка, опитування, кримінальне законодавство, кримінальне правопорушення, кримінально-правова норма, кваліфікація кримінальних правопорушень.

Pysmenskyi Ye. O. Development of criminal law policy in Ukraine under martial law: an interim analysis of expert opinion

The article addresses the issues of the formation and implementation of Ukraine's criminal law policy under the legal regime of martial law. To ascertain the current state of development of this policy, identify its advantages and disadvantages, and so on, an expert survey was organised and conducted in stages. This survey involved highly qualified specialists (experts specialising in the study of Ukraine's criminal law policy under martial law) in the field of criminal law and criminology, as well as representatives of the Supreme Court (judges and relevant staff members).

In the first stage, the first category of legal experts (doctrinal experts) was interviewed, and the results obtained were processed and summarised in the presented article. This was preceded by the theoretical justification of the

¹ Стаття підготовлена в межах виконання проєкту «Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці» (реєстраційний номер 2022.02/0046) Національного фонду досліджень України за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія.

study, the development of its methodology, the formation of the circle of experts, and the study of their positions on the issue under consideration.

The data from the interviews with doctrinal experts allowed for the verification of the hypotheses set forth (descriptive, constructive, and explanatory), establishing which of them were confirmed and which were not. Expert positions that were not covered by the proposed hypotheses were also recorded.

As a result, it was possible to establish the positive and negative characteristics of Ukraine's criminal law policy, as it develops under the influence of martial factors, from the perspective of doctrinal experts. Additionally, the factors that negatively affect the formation and implementation of criminal law policy under such conditions (hindering its development) were identified, along with measures that could potentially improve the situation in this field.

Conducting the expert survey at this stage made it possible to test the preliminary hypotheses regarding the formation and implementation of criminal law policy, compare them with the positions of other researchers in the field of criminal law and criminology who study this issue, and create a foundation for the next stage of the research.

Key words: criminal law policy, martial law regime, expert evaluation, survey, criminal legislation, criminal offence, criminal law norm, qualification of criminal offences.

Вступ. Традиційно кримінально-правову політику як різновид соціальної діяльності прийнято розглядати з позиції двох взаємопов'язаних аспектів: її вироблення або формування та реалізації або втілення в життя. Проблема формування та реалізації кримінально-правової політики України завжди привертала увагу профільних дослідників та загалом осіб, які вивчають кримінальне право. Концептуально вона є розробленою, що дає змогу з позиції правової теорії здійснювати аналіз відповідних процесів з урахуванням впливу на них різних чинників, одним з яких є фактор поточної російсько-української війни.

За умов системних загроз воєнно-політичного і пов'язаного з ним характеру, – резонно наголошує Ю. Орлов, – чільне місце в стратегії захисту від них має посідати кримінально-правова політика, покликана як визначати, підсвічувати сигнальну систему морально-правових орієнтирів, так і давати руху механізмам примусового підтримання правопорядку, гарантування охорони й захисту життєво важливих благ, прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, людства загалом від суспільно небезпечних посягань. На цьому тлі, за переконанням вченого, навіть побіжний аналіз тих змін, що відбулися у Кримінальному кодексі України (далі – КК) від початку повномасштабного вторгнення російської федерації (далі – рф), тобто від 24 лютого 2022 р. виявляє істотні проблеми у складниках кримінально-правового регулювання відносин, що зазнали і зазнають най-

більшого впливу факторів воєнного штабу. Це проявляється як у недоліках криміналізації, так і правозастосування, що є похідними від викривлень кримінально-правової політики кризово-воєнного періоду [1, с. 8–9].

Наявний в Україні підхід до формування та реалізації кримінально-правової політики цілком може бути охарактеризований як проблемний та такий, що потребує коригування. Особливо це важливо в контексті практичного втілення євроінтеграційних прагнень України. На поточному етапі політичного і правового розвитку нашої держави є конче необхідним установити, сформувані та поступово розвивати зв'язок між суб'єктами формування і реалізації кримінально-правової політики, а також доктринальними експертами у галузі кримінального права. Роль останніх з-поміж іншого може проявлятися в тому, щоб надати комплексну фахову оцінку стану нормотворчої та правозастосовної видам діяльності у царині кримінального права, виявити її «слабкі місця», установити приховані резерви для подальшого розвитку тощо.

Отже, одним із перших кроків на шляху до побудови дієвої системи взаємодії усіх стейкхолдерів у процесі розвитку кримінально-правової політики України, її удосконалення може бути експертне обговорення поточних проблем кримінально-правової політики, що виникли в умовах воєнного стану. Результати такого обговорення за участі провідних доктринальних експертів України, які досліджують воєнно-кримінальні проблеми, представлені в цій статті.

Матеріали та методи. На сьогодні проблематика кримінально-правової політики, що формується та реалізується в умовах воєнного стану, не належить до числа комплексно розроблених на достатньому теоретичному рівні. Це унеможливує розроблення якісної наукової бази для подальшого розвитку такої політики. Найбільш серйозним здобутком із зазначеної тематики слід визнати наукову роботу Р. Мовчана ««Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми» (2022 р.) [2]. Вирізняється своєю гостротою серія публікацій О. Острогляда з питань кримінально-правової політики в період воєнного стану [3; 4; 5]. Привертає увагу намагання організувати та проводити наукові-практичні заходи з відповідних питань, що передбачають опублікування матеріалів доповідей [6; 7; 8]. Водночас лишається недостатньо вивченим більш загальний контекст кримінально-правової політики України, що формується та реалізується в умовах воєнного стану. Критичного осмислення потребують поточні динаміка та тенденції розвитку нормотворчої та правозастосовної сфер кримінального права під впливом факторів воєнного характеру.

На першому етапі дослідження було здійснено його теоретичне обґрунтування (характеристика проблеми [9; 10], логічний аналіз¹, структурний та факторний аналіз², формулювання гіпотез³ тощо), після чого розроблена методика дослідження та сформовано коло експертів, які є компетентними з проблеми дослідження. Далі відбулося вивчення їхніх позицій з приводу досліджуваної проблеми. Зрештою первинна інформація (висновки експертів з питань формування та реалізації кримінально-правової політики в умовах дії

факторів воєнного характеру) була зібрана, опрацьована та проаналізована⁴.

На емпіричному рівні *об'єктом дослідження* визнано носіїв проблеми, яка вивчається. Такими носіями є особи, які найбільш компетентні з питань, що стосуються розглядової проблеми, здатні бути об'єктивними та неупередженими (експерти). До експертів у сфері формування та реалізації кримінально-правової політики з огляду на потреби цього дослідження були віднесені: 1) десять провідних наукових та науково-педагогічних працівників, які викладають та (або) фахово досліджують проблеми кримінального права і кримінології, включаючи формування та реалізації кримінально-правової політики (доктринальний експерти); 2) десять суддів Верховного Суду (далі – ВС), які за своїми повноваженнями мають найбільший вплив на процес реалізації кримінально-правової політики і водночас працівників апарату ВС, які обізнані з проблемами її формування (практичні експерти)⁵.

У процесі дослідження здійснено експертне опитування у виді анкетування та експертного (стандартизованого) інтерв'ювання, що в сукупності утворює передумову для кваліфікованого оцінювання досліджуваної проблеми⁶. При цьому думка доктринальних експертів фіксувалася у вигляді неформалізованої інформації, отриманої у результаті спеціально розробленого інтерв'ю, а позиція практичних експертів – у вигляді формалізованих оцінок в анкеті. Опитування перших передувало опитуванню других, а результати інтерв'ювання були використані для підготовки анкет.

⁴ Хід дослідження узгоджується з рекомендаціями, викладеними у праці В. Поклада [13].

⁵ Ключовим фактором відбору респондентів є їхня належність до категорії правників, які знаються на спеціфичній термінології, та достатньою мірою її розуміють. На визначення експертності певного фахівця так само впливали готовність взяти участь у проведенні цього дослідження та здатність бути об'єктивним і неупередженим.

⁶ Методичним інструментарієм експертного опитування у межах дослідження, що проводиться, є анкета двох типів: з відкритими питаннями (для доктринальних експертів) і із закритими питаннями (для практичних експертів). Композиція методичного інструментарію підпорядкована логіці розкриття теми та має блокову структуру, що враховує необхідність верифікації висловлених гіпотез. Для перевірки описової гіпотези передбачено чотири питання, для перевірки пояснювальної та конструктивної гіпотез – по два питання.

¹ Логічний аналіз предмета дослідження передбачав описання проблеми як системи взаємопов'язаних понять і становить послідовне проведення трьох дослідницьких процедур, які конкретизують зміст цих понять: 1) відбір основних понять (визначає межі аналізу проблеми), 2) їх інтерпретацію (розгорнуте пояснення) та 3) операціоналізацію (розкладання понять на більш прості і однозначні терміни).

² Факторний аналіз частково відбитий у цих публікаціях: 11; 12.

³ Для потреб дослідження були сформульовані описова, пояснювальна та конструктивна гіпотези, основний зміст яких розкриватиметься при висвітленні результатів дослідження.

Для оцінки реального стану формування та реалізації кримінально-правової політики України, перспектив її розвитку в умовах війни тощо (перевірки висловлених гіпотез) здійснено SWOT-аналіз такої політики, спираючись на результати вивчення та узагальнення експертної думки. За слушним твердженням М. Карчевського, достатньо перспективним у контексті управління, менеджменту кримінально-правовим регулюванням слід визнати метод SWOT-аналізу (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*). Цей вид стратегічного планування полягає в оцінці внутрішніх та зовнішніх ресурсів певного проєкту з позицій негативних та позитивних перспектив його розвитку [14, с. 137; 15; 16].

Оброблення даних експертного опитування розпочалося з узгодження думок респондентів. Для цього використовувалося *правило середньої оцінки*, за якого позиції експертів за кожним з поставлених питань зводяться до спільного знаменника. На першому етапі⁷ згідно з цим правилом оброблялася якісна інформація, а саме спочатку повністю збиралися та потім узагальнювалися думки експертів за кожним з поставлених питань. За потреби застосовувався родовий критерій, згідно з яким підсумкова позиція, що відображає самостійний результат опитування, може в більш широких межах відбивати кілька однотипних думок. Об'єднувалися також такі відповіді, які попри різні лексичні підходи відображення, за своєю суттю збігаються. Тобто на основі оцінки, наданої кожним експертом ізольовано (незалежно від позиції інших фахівців), здійснювалося їх узгодження, після чого ці оцінки об'єднувалися в одну злагоджену позицію. Таким чином відбувалося формування єдиної бази відповідей респондентів (їх усереднення). Ті відповіді, які були притаманні позиції одного експерта, здебільшого не бралися до уваги при побудові єдиної бази відповідей як такі, що відображають суто персональний підхід респондента і не підтримуються іншими експертами.

⁷ Оброблення результатів опитування другого етапу та підсумки цієї роботи будуть продемонстровані в окремій фаховій роботі.

Вартує уваги, що перевірка тих компонентів гіпотез, які не знайшли свого підтвердження, або становили непередбачувані результати, здебільшого здійснена під час другого етапу опитування (практичних експертів).

Результати. Дані інтерв'ювання доктринальних експертів дали змогу визначити такі результати.

1. У межах верифікації **описової гіпотези** опитування експертів показало, якими є їхні думки з приводу стану кримінально-правової політики України в умовах війни та змін, що вона зазнала. Описова гіпотеза складалася з чотирьох різновекторних складників, щодо кожного з яких було поставлене окреме питання про:

1.1) *Державні рішення з формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, які характеризують цей процес якнайбільш позитивно.*

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) виокремлення у КК самостійної норми про колабораційну діяльність, що диференціює відповідальність за співпрацю з окупантом; б) криміналізація несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань; в) розв'язання в кримінально-правовому полі проблеми обміну військовополонених та незаконно утримуваних громадян через запровадження відповідної підстави для звільнення від відбування покарання; г) криміналізація виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників. Більшість висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Водночас зафіксована одна експертна думка, яка не охоплюється висунутою гіпотезою 1.1⁸. Вартує також уваги наявність двох оцінок відповідних державних рішень, щодо яких

⁸ Установлення нової обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, у виді виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

було зроблено припущення, але вони не підтвердилися під час інтерв'ювання⁹.

1.2) Державні рішення з формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, які характеризують цей процес якнайбільш негативно.

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) невдала диференціація кримінальної відповідальності за ряд правопорушень, реалізована у спосіб установа такої ознаки, що їх кваліфікує, як «вчинення в умовах ... воєнного стану» (насамперед стосується кримінальних правопорушень проти власності, що як наслідок призвело до надмірного, не виправданого та диспропорційного посилення їх караності); б) запровадження кримінально-правової норми за пособництво державі-агресору, конструкція якої створює практичні труднощі при кваліфікації, ускладнює розмежування з іншими кримінальними правопорушеннями; в) помилкове встановлення самостійної підстави кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, а так само невдале викладення відповідної норми в законі; г) наявність істотних недоліків формулювання кримінально-правової норми про колабораційну діяльність на тлі її високої затребуваності в умовах тимчасової окупації території України. Більшість висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Водночас зафіксовано, що дві характеристики відповідних державних рішень не підтвердилися під час інтерв'ювання¹⁰.

1.3) Найбільш позитивні риси реалізації кримінально-правової політики України

⁹ Усунення суперечності між положенням санкцій статей Особливої частини КК і положеннями статей Загальної частини КК в частині встановлення караності окремих кримінальних правопорушень; утримання від розгляду цілої низки очевидно недоброякісних змін і доповнень до КК, які протягом дії воєнного стану ініціювали суб'єкти законодавчої ініціативи в популістичний спосіб.

¹⁰ Обмеження застосування заохочувальних норм щодо окремих видів правопорушень є тупиковим напрямом розвитку вітчизняного кримінального законодавства; відмова від усунення явних прогалин кримінального законодавства та зволікання з удосконаленням кримінально-правових норм, застосування яких актуалізується з огляду на фактор війни (наприклад, грубе порушення мобілізаційного законодавства в умовах воєнного стану досі не утворює належної підстави кримінальної відповідальності).

(сфера правозастосування), що характеризують цей процес в умовах воєнного стану.

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) функціонування кримінально-правової системи держави, що реагує на нові виклики воєнного часу, здійснюється у сталому режимі (протидія злочинам, пов'язаним з війною, відбувається на стабільному рівні; формуються первинні орієнтири щодо кваліфікації таких злочинів); б) змінено пріоритети в підходах до кримінально-правової кваліфікації в умовах збройного конфлікту – замість незаконних збройних формувань і участі в терористичній організації, які не свідчать про міжнародний конфлікт, акцент змістився на воєнні злочини і колабораціонізм, як виразники міжнародного конфлікту; в) покладено початок формуванню правових позицій ВС щодо кваліфікації державної зради, колабораційної діяльності тощо задля упорядкування різнобічних підходів до кримінально-правової кваліфікації та призначення покарання. Більшість висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Водночас зафіксована одна експертна думка, що не охоплюється висунутою гіпотезою 1.3¹¹, а також одна оцінка відповідних позитивних рис, наявність якої не підтвердилася під час інтерв'ювання¹².

1.4) Найбільш негативні риси реалізації кримінально-правової політики України (сфера правозастосування), що характеризують цей процес в умовах воєнного стану.

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) нездатність найвищого органу судової влади сформулювати належні правові позиції / роз'яснення з ключових питань кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки, міжнародних злочинів тощо (зокрема, досі не активовано повноваження щодо надання роз'яснень

¹¹ Практика продемонструвала здатність долати деякі помилки законодавця та інших суб'єктів формування кримінально-правової політики (як приклад ідеться про фактичне виправлення помилки щодо суб'єкта образи честі і гідності військовослужбовця через визнання таким загального суб'єкта попри вимоги ст. 401 КК).

¹² Відбувається формування та накопичення доказової бази, що в перспективі дасть змогу забезпечити притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України в межах діяльності спеціального міжнародного трибуналу.

на підставі узагальнення судової практики, передбачені законодавством про судоустрій); б) формування неоднакової практики застосування деяких кримінально-правових норм про злочини, пов'язані із війною (зокрема, відбувається кваліфікація абсолютно ідентичних за змістом діянь за різними кримінально-правовими нормами, санкції яких кардинально відрізняються за ступенем своєї суворості). Тут лише половина висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Водночас зафіксовано дві експертні думки, які не охоплюються висунутою гіпотезою 1.4¹³, а також дві оцінки відповідних негативних рис, наявність яких не підтвердилася під час інтерв'ювання¹⁴.

2. У межах верифікації **пояснювальної гіпотези** опитування експертів показало, якими є думки експертів з приводу основних факторів, які в умовах воєнного стану негативно впливають на процес формування кримінально-правової політики України, а так само збереження негативних тенденцій у реалізації кримінально-правової політики України. Пояснювальна гіпотеза складалася з двох різновекторних складників, щодо кожного з яких було поставлене окреме питання про:

2.1) *Основні фактори, які здатні істотно погіршувати якість кримінального закону та загалом негативно впливати на процес формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану.*

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) низький професійний рівень осіб, від рішень яких залежить формування кримінально-правової

¹³ Дисбаланс у здійсненні кримінально-правового впливу за окремими категоріями правопорушень, що з-поміж іншого проявляється у непомірному застосуванні ст. 69 і ст. 75 КК щодо крадів, зважаючи на правову позицію ВС про розуміння ознаки «в умовах воєнного ... стану» виключно як такої, що стосується вчинення відповідного діяння за наявності цього стану; негативний вплив на ефективність діяльності органів правопорядку (зокрема щодо кваліфікації злочинів, пов'язаних з війною) відсутності належного досвіду розслідування відповідних правопорушень, практики «гонити за показниками», а також намагання використовувати кримінальне право у своїх кон'юнктурних інтересах.

¹⁴ Застосування формального підходу та надання переваги буквальному тлумаченню кримінального закону за умов наявності істотних законодавчих недоліків; ухвалення правових рішень за кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з війною, відбувається з урахуванням громадської думки, якій властива репресивність і жорстоке ставлення до правопорушників.

політики, відсутність бажання поліпшувати цей рівень (неусвідомлення цієї потреби), що з-поміж іншого призводить до слабкої (кримінологічної) обґрунтованості законопроектів, намагання вирішити будь-які проблеми за допомогою методів кримінально-правової політики, ігнорування здобутків вітчизняної правової доктрини; б) наявність недоліків законодавчої процедури, недотримання наявних правил нормотворчої діяльності, включаючи нехтування науковими висновками штатних парламентських експертів, поспішність розгляду законопроектів (імпульсивність законодавця), надмірну частоту та нестабільність внесення законодавчих змін; в) керування принципом політичної доцільності у процесі формування кримінально-правової політики (проявом чого є кримінально-правовий популізм), підкріплене відсутністю стратегії (концепції) розвитку кримінального права; г) неврахування потреб правозастосовної практики, думок експертів, наявного наукового потенціалу в процесі формування кримінально-правової політики, відсутність належного обговорення змін до кримінального закону у фаховому середовищі. Більшість висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Не зафіксовано жодної експертної позиції, яка б не охоплювалася висунутою гіпотезою 2.1. Водночас дві самостійних оцінки зазначених факторів не підтвердилися під час інтерв'ювання¹⁵.

2.2) *Основні фактори, які істотно впливають на неефективність правозастосовної діяльності та збереження негативних тенденцій у реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану.*

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) низький професійний рівень (відсутність належних знань та досвіду) правозастосовувачів, що з-поміж іншого проявляється в тому, що

¹⁵ Відсутність об'єктивної (статистичної) інформації про кількісні та якісні параметри кримінальних правопорушень, діяльність оперативних підрозділів органів правопорядку, органів досудового розслідування, прокурорів, суддів та інших органів з протидії злочинності; нездатність (неготовність) Президента України втрутити очевидно помилкові рішення законодавця, зокрема через відсутність належного механізму експертного оцінювання на відповідному рівні формування кримінально-правової політики.

вони не бажають фахово зростати та підвищувати рівень своєї майстерності; не мають готовності до нових викликів; поспішають, прагнучи досягти результатів за будь-яку ціну; б) корупція в організованих формах (на сферу кримінальної юстиції мають значний вплив злочинні спільноти з політичної еліти чи верхівки держави); в) зовнішні чинники на кшталт: відсутності зрозумілої кримінально-правової політики; безсистемних і неякісних змін до кримінального закону (законодавча інфляція); подальшого домінування та збільшення обсягу кримінально-правової репресії при законопроектній роботі; низького рівня правової культури, завдяки якому в суспільстві панує запит на репресію; г) кадрово-організаційні проблеми, що впливають на діяльність суб'єктів реалізації кримінально-правової політики, а саме: відсутність необхідної кількості суддів та їх спеціалізації на кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з війною, включаючи військові кримінальні правопорушення; слабкість окремих органів правопорядку; кадровий голод у правоохоронній системі. Більшість висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Водночас зафіксовано одну експертну думку, що не охоплюється висунутою гіпотезою 2.2¹⁶, а також одну оцінку відповідних явищ, наявність яких не підтвердилася під час інтерв'ювання¹⁷.

3. У межах верифікації **конструктивної гіпотези** опитування експертів показало, якими є їхні думки з приводу основних заходів, які в найближчій перспективі здатні істотно поліпшити якість кримінального закону та процес формування кримінально-правової політики, а так само вплинути на забезпечення ефективного правозастосування у сфері кримінальної юстиції. Пояснювальна гіпотеза складалася з двох різновекторних складників, щодо кожного з яких було поставлене окреме питання про:

¹⁶ Подальше домінування та збільшення обсягу кримінально-правової репресії при законопроектній роботі; низький рівень правової культури, завдяки якому в суспільстві панує запит на репресію.

¹⁷ Дефіцит в умовах війни належних ресурсів (матеріальних, технічних, фінансових) для організації повноцінної та якісної діяльності із застосування кримінального права.

3.1) *Заходи, які здатні істотно поліпшити якість кримінального закону та процес формування кримінально-правової політики України в найближчій перспективі.*

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) посилення ролі та інституалізація науково-парламентського партнерства, що насамперед передбачає проведення провідними фахівцями у галузі кримінального права кримінологічної експертизи законопроектів (або іншого типу незалежної наукової експертизи) та врахування її результатів членами парламенту при ухваленні законів, а так само запровадження механізму підготовки законопроектів науковими установами за замовленням народних депутатів України; б) удосконалення Регламенту Верховної Ради України, зокрема щодо посилення ролі висновків штатних парламентських експертів, дотримання його положень, а так само підвищення кваліфікації апаратних працівників парламенту, які беруть участь у підготовці законопроектів; в) установлення запобіжників щодо необґрунтованого внесення змін до законів і унеможливлення таких змін поза визначеними процедурами, зокрема у спосіб уведення процедури обов'язковості врахування висновків штатних парламентських експертів. Половина висловлених позицій знайшли своє підтвердження. Водночас зафіксовано одну експертну думку, що не охоплюється висунутою гіпотезою 3.1¹⁸, а також три оцінки відповідних явищ, наявність яких не підтвердилася під час інтерв'ювання¹⁹.

3.2) *Заходи, які здатні вплинути на забезпечення ефективного правозастосування у*

¹⁸ Якнайшвидше виправлення законодавчих помилок з питань, що стосуються воєнного кримінального права, зокрема є потреба: упорядкувати ситуацію з установленням ознаки, яка кваліфікує кримінальне правопорушення, у виді його вчинення «в умовах воєнного ... стану», що призвела до перетворення кримінальних проступків і нетяжких злочинів на тяжкі; ліквідувати штучні колізії (конкуренції норм); здійснити системні зміни, спрямовані на вдосконалення розділу XX Особливої частини КК, який не узгоджується з вимогами сьогодення; заповнити прогалини, включаючи здійснення криміналізації ухилення від виконання обмежувальних заходів (санкцій).

¹⁹ Найскоріше ухвалення нового КК, оскільки чинний кримінальний закон потребує його повного та кардинального оновлення; розширення права законодавчої ініціативи через його надання ВС; забезпечення постійного моніторингу криміногенної ситуації з використанням методології *Data Science* для досліджень тенденцій протидії злочинності з подальшим урахуванням отриманих результатів для вдосконалення КК.

сфері кримінальної юстиції в найближчій перспективі.

Результатами інтерв'ювання, що підтвердили цей складник гіпотези, є такі: а) більш активне та ширше використання ресурсів найвищого органу судової влади в розв'язанні поточних проблем правозастосування, зокрема щодо: формування єдності судової практики поза межами правових позицій; узагальнення та уніфікації практики застосування новел кримінального закону; інтерпретації його неоднозначних положень; надання роз'яснень з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ; б) широке залучення науковців, представників провідних громадських організацій і правозахисників до надання роз'яснень і коментарів щодо новел кримінального законодавства (науково-практична література) та процесу правозастосування загалом із забезпеченням мотивування до такої діяльності. Лише дві висловлені позиції знайшли своє підтвердження. Показово, що гіпотеза 3.2 виявилася єдиним припущенням, у межах якого меншість передбачуваних позицій підтримана доктринальними експертами. Як результат зафіксовано три експертні позиції, що не охоплюється висунутою гіпотезою 3.2²⁰, а також чотири (!) оцінки відповідних явищ, наявність яких не підтвердилася за підсумками інтерв'ювання²¹.

²⁰ Запровадження обов'язкового та регулярного підвищення фахового рівня всіх суб'єктів реалізації кримінально-правової політики: від слідчого, прокурора та адвоката до суддів всіх інстанцій (у спосіб проведення методичних семінарів, спеціальних тренінгів, поширення з-поміж правозастосовувачів якісних рекомендацій щодо застосування кримінального закону тощо); усунення ключових недоліків кримінального законодавства, які з'явилися під час запровадження воєнного стану, є пріоритетом і найбільш серйозним фактором, що сприятиме більш ефективному правозастосуванню; удосконалення діяльності суб'єктів реалізації кримінально-правової політики, що насамперед передбачає виконання таких заходів: активізація діяльності органів кримінальної юстиції у частині об'єктивного досудового розслідування з мінімізацією випадків затягування чи невиправданого продовження процесуальних строків; забезпечення реальної протидії корупції; відмова від практики звільнення у сфері кримінальної юстиції «неугодних» серед висококваліфікованих професіоналів.

²¹ Розумне використання (економія) соціальних ресурсів держави (спираючись на отриманий досвід, суб'єкти реалізації кримінально-правової політики повинні отримати та використовувати належний механізм звернення до суб'єктів формування кримінально-правової політики щодо внесення потрібних змін до кримінального законодавства задля мінімізації соціальних витрат у межах правозастосування); запровадження регулярного моніторингу такої діяльності; втілення підходу, за якого оцінювання ефективності діяльності суб'єктів реалізації кримінально-правової

Висновки. Проведення експертного інтерв'ювання на цьому етапі дало змогу перевірити попередньо висунуті гіпотези щодо формування та реалізації кримінально-правової політики, співставити їх з позиціями інших фахівців-дослідників у галузі кримінального права та кримінології з числа тих, що вивчають відповідну проблематику, а також створити основу для проведення наступного етапу дослідження. Отримані дані не лише уможливили розроблення стандартизованої анкети з подальшим її використанням під час другого етапу опитування (функціональний результат), але й у доказовий спосіб сформувавши узагальнений підхід українських провідних учених щодо ключових проблем, які існують в умовах воєнного стану у сфері кримінально-правової політики, зважаючи на унікальність досвіду, що здобуває Україна (змістовий результат).

Установлено, що більшість компонентів, які виокремлювалися у межах кожної з гіпотез (1.1 – 1.3, 2.1 – 2.2), знайшли своє віддзеркалення у думці доктринальних експертів. Тут простежується певна закономірність, адже всі гіпотези конструювалися з огляду на підсумки вивчення поточних наукових публікацій з питань формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану.

На цьому тлі вартує уваги факт, що виявилася верифікованою половина компонентів гіпотези 1.4 та гіпотези 3.1, а також меншість компонентів гіпотези 3.2. Як бачимо, саме конструктивна гіпотеза найбільше «провалилася» при її перевірці. Зважаючи на специфіку категорії респондентів, такий стан свідчить про те, що здебільшого не викликає сумнівів оцінка змін кримінально-правової політики України під час війни (визначені «плюси» і «мінуси» формування та реалізації цієї політики переважно узгоджуються з експертною думкою), а отже, описова гіпотеза таким чином знаходить своє доказове значення. Водночас максимальна відповідність простежується у

політики відбуватиметься комплексно з урахуванням різних, але рівнозначних факторів: утворення в структурі кожного з суб'єктів реалізації кримінально-правової політики консультативних (дорадчих) органів з числа висококваліфікованих фахівців (на сьогодні такі органи діють вибірково).

межах верифікації пояснювальної гіпотези, що свідчить про її доведеність. Вочевидь причини, які здатні негативно впливати на кримінально-правову політику, є настільки усталеними для України та настільки однозначними для фахового середовища, що констатовані недоліки та прорахунки безпосередньо не залежать від обставин воєнного часу. Навіть поза умовами агресивної війни високої інтенсивності, що третій рік поспіль безперервно точиться в Україні, негативні чинники формування та реалізації кримінально-правової політики лишаються напрочуд стабільними.

Повертаючись до конструктивної гіпотези, треба констатувати, що попри однакове розуміння суті проблем, які існують у сфері кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, та причин, які їх зумовлюють, разом з тим способи розв'язання цих проблем є різнобічними. Це теж досить природній результат, адже пошук можливостей для того, щоб формування і реалізація кримінально-правової політики зазнали позитивних змін,

є процесом неоднорідним і може залежати від наукової школи, яку представляє експерт, життєвого досвіду, власних наукових інтересів тощо.

За кожним питанням встановлено наявність таких компонентів гіпотези, які не знайшли свого підтвердження (щонайменше одного – для гіпотез 1.3; 2.2, щонайбільше трьох – для гіпотез 3.1 і 3.2) у результаті проведення першого етапу опитування. Слушність виділення цих компонентів додатково перевірятиметься на другому етапі роботи з тим, щоби виключити помилковість фахової оцінки, і сформувані комплексний підхід.

Щодо окремих питань (у межах перевірки гіпотез 1.2; 2.1) констатовано відсутність таких результатів інтерв'ювання, які не охоплювалися б зазначеними гіпотезами. Ці результати певною мірою виявилися неочікуваними при побудові гіпотез дослідження. Непередбачувані позиції дають змогу здійснити подальшу їх перевірку під час другого етапу опитування.

Література

1. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.
2. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 243 с.
3. Острогляд О. В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 286–290.
4. Острогляд О. В. Кримінально-правова політика протидії кримінальним правопорушенням проти власності в умовах воєнного стану: очікування та реальність. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 65–68.
5. Острогляд О. В. Якість законопроектної діяльності та її вплив на кримінально-правову політику. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право*. 2023. № 16 (28). С. 148–154.
6. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. 150 с.
7. Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми». 26 травня 2023 р., Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2023. 173 с.
8. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2022. 310 с.
9. Письменський Є. О. Формування та реалізація кримінально-правової політики в умовах воєнного часу: постановка проблеми в українському контексті. *International scientific conference "Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system"* : conference proceedings (February 7 – 8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 132–137.

10. Письменський Є. О. Формування та реалізація кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: основні проблеми та фактори, що їх зумовлюють. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. С. 48–50.
11. Письменський Є. О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2024. № 1. С. 43–52.
12. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право*. 2024. Вип. 17 (29). С. 300–310.
13. Поклад В. І. Експертні опитування в кримінологічних дослідженнях : навч.-метод. посібник ; Луганський держ. ун-т внутрішніх справ. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 47 с.
14. Карчевський М. Стратегічне планування кримінально-правового регулювання: постановка проблеми. *Наука і правоохороона*. 2015. № 2 (28.) С. 134–138.
15. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів / М. В. Карчевський, А. С. Кудінов. Севеодонецьк :РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. 44 с.
16. Азаров Д. С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 3–18.

References

1. Orlov, Yu.V. (2023). *Zlochynnist' i protydiia yii v umovakh viiny: kryminal'no-pravovyi ta kryminolohichnyi vymiry [Crime and Counteraction During Wartime: Criminal-Legal and Criminological Dimensions]*: monohrafiia; Kryminol. asots. Ukrainy. Kharkiv: Pravo. 252 s. [in Ukrainian].
2. Movchan, R.O. (2022). *"Voienni" novely Kryminal'noho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy ["Wartime" Novels of the Criminal Code of Ukraine: Legislative and Law Enforcement Issues]*: monohrafiia. Kyiv: Norma prava. 243 s. [in Ukrainian].
3. Ostrohiad, O.V. (2022). Kryminal'no-pravova polityka v umovakh viiny: zakonodavchyi aspekt [Criminal-Legal Policy During Wartime: Legislative Aspect]. *Analitichno-porivnial'ne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 286–290 [in Ukrainian].
4. Ostrohiad, O.V. (2022). Kryminal'no-pravova polityka proty dii kryminal'nym pravoporushenniam proty vlasnosti v umovakh voiennoho stanu: ochikuvannia ta real'nist' [Criminal-Legal Policy of Counteracting Criminal Offenses Against Property During Martial Law: Expectations and Reality]. *Kryminal'na iustytisia v Ukraini: realii ta perspektyvy – Criminal Justice in Ukraine: Realities and Perspectives: materialy kruhloho stolu (23 veresnia 2022 roku) / upor. I. V. Hloviuk, N. R. Lashchuk, V. V. Navrotska, I. R. Serkevych, N. I. Ustryt'ka*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 65–68 [in Ukrainian].
5. Ostrohiad, O.V. (2023). Yakist' zakonoproektnoi diial'nosti ta yii vplyv na kryminal'no-pravovu polityku [Quality of Legislative Activity and Its Impact on Criminal-Legal Policy]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halyts'koho: Serii Pravo – Scientific and Informational Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytsky: Law Series*, 16(28), 148–154 [in Ukrainian].
6. Kolaboratsionizm na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh: problemy pravovoi otsinky, harantuvannia prav i svobod liudyny ta reintehratsii terytorii [Collaborationism in Temporarily Occupied Territories: Problems of Legal Assessment, Ensuring Human Rights and Freedoms, and Reintegration of Territories]. *Materialy nauk.-prakt. kruhloho stolu*, m. Kharkiv, 6 zhovt. 2023 r. Odesa: Oldi+, 150 s. [in Ukrainian].
7. Kryminal'ne zakonodavstvo voiennoho chasu: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy [Wartime Criminal Legislation: Legislative and Law Enforcement Issues]. *Materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii «Kryminal'ne zakonodavstvo voiennoho chasu: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy»*. 26 travnia 2023 r., Vinnytsia: DonNU im. Vasyla Stusa, 173 s. [in Ukrainian].
8. Kryminal'no-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini [Criminal-Legal Responses to the Challenges of Martial Law in Ukraine]. *Materialy mizhnar. nauk. konf.*, m. Kharkiv, 5 trav. 2022 r. / uporiad. ta zah. red.: Yu. V. Baulin, Yu. A. Ponomarenko. Kharkiv: Pravo, 310 s. [in Ukrainian].
9. Pys'mens'kyi, Ye.O. (2024). Formuvannia ta realizatsiia kryminal'no-pravovoi polityky v umovakh voiennoho chasu: postanovka problemy v ukrains'komu konteksti [Formation and Implementation of Criminal-Legal Policy During Wartime: Problem Statement in the Ukrainian Context]. International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system – Scientific Innovations in Law Amidst the Impact of the Russian-Ukrainian War on the Legal System”: conference proceedings (February 7 – 8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 132–137 [in Ukrainian].

10. Pys'mens'kyi, Ye.O. (2024). Formuvannia ta realizatsiia kryminal'no-pravovoi polityky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: osnovni problemy ta faktory, shcho yikh zumovliuiut' [Formation and Implementation of Ukraine's Criminal-Legal Policy During Martial Law: Main Problems and Factors]. *Mizhnarodna ta natsional'na bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty – International and National Security: Theoretical and Applied Aspects: materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 15 ber. 2024 r.); u 2-kh ch. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 48–50* [in Ukrainian].
11. Pys'mens'kyi, Ye.O. (2024). Formuvannia kryminal'no-pravovoi polityky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: doslidzhennia nehatyvnykh tendentsii [Formation of Ukraine's Criminal-Legal Policy During Martial Law: Study of Negative Trends]. *Naukovi visnyk L'vivs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya Yurydychna – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series, 1, 43–52* [in Ukrainian].
12. Pys'mens'kyi, Ye. O. (2024). Realizatsiia kryminal'no-pravovoi polityky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: doslidzhennia nehatyvnykh tendentsii [Implementation of Ukraine's Criminal-Legal Policy During Martial Law: Study of Negative Trends]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halyts'koho: Seriya Pravo – Scientific and Informational Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytsky: Law Series, 17(29), 300–310* [in Ukrainian].
13. Poklad, V.I. (2007). *Ekspertni opytuvannia v kryminolohichnykh doslidzhenniakh [Expert Surveys in Criminological Research]: navch.-metod. posibnyk; Luhans'kyi derzh. un-t vnutrishnikh sprav. Luhans'k: RVV LDUVS, 47 s.* [in Ukrainian].
14. Karchevskiyi, M. (2015). Stratehichne planuvannia kryminal'no-pravovoho rehuliuвання: postanovka problemy [Strategic Planning of Criminal-Legal Regulation: Problem Statement]. *Nauka i pravo okhorona – Science and Law Enforcement, 2(28), 134–138* [in Ukrainian].
15. Karchevskiyi, M., & Kudinov, A.S. (2016). Efektyvnist' kryminal'no-pravovoho rehuliuвання v Ukraini: informatsiino-analitychni materialy za rezultatamy opytuvannia ekspertiv [Effectiveness of Criminal-Legal Regulation in Ukraine: Information-Analytical Materials Based on Expert Surveys]. *Sievierodonets'k: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 44 s.* [in Ukrainian].
16. Azarov, D.S. (2019). Rozuminnia suspil'noi nebezpeky zlochynu (za rezultatamy sotsiolohichnoho eksperymentu) [Understanding the Social Danger of Crime (Based on the Results of a Sociological Experiment)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky – Scientific Notes of NaUKMA. Legal Sciences, 3, 3–18* [in Ukrainian].